

O ZNAČENJIMA MODALNOG GLAGOLA CAN U ENGLESKOM JEZIKU I MODALNOG GLAGOLA MOĆI U SRPSKOM JEZIKU IZ UGLA TEORIJE FAZI SKUPOVA

I korijenska i epistemička značenja mogu biti neodređena, iako je neodređenost tipična za korijensku modalnost. Razumijevanje neodređenosti ključno je za razumijevanje modalnosti. Neodređenost u ovom radu biće prvenstveno analizirana kroz fenomen gradijencije. U radu se analiziraju različita korijenska značenja koja se mogu pripisati modalnom glagolu *can* u engleskom jeziku i modalnom glagolu *moći* u srpskom jeziku, a to su dozvola, sposobnost i mogućnost. Cilj rada je da se utvrdi u kojoj mjeri se značenja ovih modalnih glagola poklapaju u dva jezika. Očigledno je da ne postoji uvijek jasna granica između ova tri značenja. Iz tog razloga, značenja modalnih glagola *can* i *moći* su analizirana u okviru teorije fazi skupova, odnosno skupova sa kontinuirano gradiranim stepenom pripadnosti. Dozvola i sposobnost se posmatraju kao centri dva fazi skupa koji se presijecaju u velikoj mjeri. U ovom presjeku perifernih područja nalazimo primjere sa značenjem mogućnosti. Zaključak je da se engleski i srpski jezik u potpunosti poklapaju kada su u pitanju korijenska značenja ovih modalnih glagola.

Ključne riječi: *modalnost, korijenska modalnost, neodređenost, gradijencija, fazi skupovi, modalni glagol can, modalni glagol moći, dozvola, sposobnost, mogućnost*

1. Uvod

Rasprava o modalnosti i modalnim konceptima mogućnosti, vjerovatnoće i nužnosti ima svoje korijene još u klasičnoj grčkoj filozofiji, te stoga ne čudi da postoje brojne definicije modalnosti. Palmer (1990:1) smatra da je modalnost jedna od semantičko-gramatičkih odlika jezika. Ovaj autor (2001:1) ističe da je modalnost gramatička kategorija koja je usko povezana sa vremenom i aspektom budući da su sve tri kategorije prisutne u okviru klauze i da se uglavnom, ali ne uvijek, nalaze u okviru glagolske fraze. Po Palmeru, modalnost se razlikuje od vremena i aspekta po tome što se ne odnosi direktno ni

¹ tijanamihić@yahoo.com

na jednu karakteristiku događaja, nego se tiče statusa propozicije koja opisuje događaj. Lajons (1977:452) navodi da se modalnost tiče mišljenja i stava govornika. Froli (1992:386) smatra da je modalnost sadržaj iskaza koji odražava govornikov stav ili znanje u vezi propozicije.

Modalni pojmovi proističu iz činjenice da ljudi često kategorišu svoje stavove i iskustvo u smislu toga kakve bi stvari mogle ili morale biti, ili su mogle ili morale biti, a ne kakve zapravo jesu ili su bile. Ova sposobnost da zamišljamo stvari drugačijima nego što jesu ili što su bile je fundamentalna za naše svakodnevno razmišljanje (HOJ 1997:40).

Budući da modalni glagoli iskazuju različita značenja, poput sposobnosti, dozvole, mogućnosti, obaveze, nužnosti, namjere ili predviđanja, Arts (1997:35) smatra da možemo reći da modalni glagoli *boje* značenje glagola ispred kojih stoje. Frank (1972:95) takođe smatra da modali daju posebnu semantičku komponentu glagolima ispred kojih stoje, te da neki modali nose istu vrstu semantičke obojenosti kao i glagoli u konjunktivu.

Zahvaljujući činjenici da pokrivaju veliki opseg značenja, modalni glagoli su zauzeli centralno mjesto u analizama i diskusijama o modalnosti. U novijoj anglističkoj literaturi modalni glagoli se detaljno obrađuju i po pravilu izdvajaju i opisuju kao posebna podgrupa pomoćnih glagola. U gramatikama srpskog jezika modalni glagoli se obrađuju na različite načine. Međutim, Novakov (2007: 296) zapaža da se pristup proučavanju modalnosti i modala znatno ujednačava u najnovijim gramatikama engleskog i srpskog jezika.

Ovaj rad će se baviti osnovnim karakteristikama engleskog modalnog glagola *can* i srpskog modalnog glagola *moći* iz ugla teorije fazi skupova, kao i njihovim međusobnim sličnostima i razlikama, sa akcentom na njihovu korijensku upotrebu. Pored toga, jedan od ciljeva rada je deskriptivne prirode, odnosno da se modalni glagol *moći* u srpskom jeziku sagleda i opiše u okviru teorije fazi skupova.

Đorđević (2007: 514) navodi da modalni glagol *can* ima sedam značenja: značenje sposobnosti, volje, karakteristike, mogućnosti, dozvole, čulnog osjećaja, i nestrpljenja / zbunjenosti. Proučavajući domen deontičke modalnosti u engleskom i srpskom jeziku, Prtljaga (2011:178) konstatuje da modalni glagol *can* „može izražavati široku lepezu značenja: od pretnje, prekora, protesta, posredne naredbe, zabrane, zahteva, molbe, predloga, dozvole, sugestije i ponude do jednostavnog ukazivanja sagovorniku na postojanje mogućnosti da se nešto učini“. Na suptilne razlike u modalnim značenjima glagola *can* ukazuje i Novakov (2012:195-196, 198), te ističe da se modalna značenja „mogu jasnije odrediti tek u širem kontekstu, pri čemu su bitne komponente animatnost subjekta, leksičko značenje glagola i uticaj dopuna“.

Uzimajući u obzir činjenicu da su modalni glagoli višeznačni i neodređeni, u radu se polazi od pretpostavke da modalni glagol *can* u engleskom

jeziku i modalni glagol *moći* u srpskom jeziku u korijenskom značenju imaju sličnu distribuciju značenja u okviru fazi skupova. Stoga će prvo biti dat opis ovih modalnih glagola, a zatim će se analizirati njihovo značenje kao članova fazi skupova, te će se ukazati na njihove sličnosti i razlike.

Primjeri na engleskom jeziku, kojima se ilustruju analizirana značenja modalnog glagola *can*, preuzeti su iz Britanskog nacionalnog korpusa. Skraćena navedena u zagradi upućuje na podatke o izvoru. Prevodi primjera sa engleskog jezika su prevodi autora ovog rada. Primjeri na srpskom jeziku potiču iz Korpusa savremenog srpskog jezika (verzija SrpKor2013), a podaci o izvoru su navedeni u zagradi.

2. Modalna značenja u okviru teorije fazi skupova

Koutsova (1983:10) smatra da ni modeli koji pretpostavljaju odvojene kategorije ni modeli koji pretpostavljaju neodređenost nisu u potpunosti zadovoljavajući za analizu modalnog značenja, te ističe da ispravan opis modalnog značenja mora pomiriti ova dva pristupa. S jedne strane, na osnovu analize podataka, Koutsova zaključuje da korijenska i epistemička modalnost predstavljaju odvojene kategorije, a u potvrdu toga navodi: postojanje dvosmislenih primjera, gdje su dva značenja u odnosu ili/ili; postojanje korijenske i epistemičke kategorije sa odvojenim sintaksičkim i semantičkim karakteristikama (poput negacije i aspekta); te mogućnost različitih parafraza. S druge strane, obje ove kategorije uključuju neodređenost, odnosno primjeri koji spadaju u ove dvije kategorije pokrivaju niz značenja. Tako i u korijenskoj i u epistemičkoj kategoriji nalazimo kontinuum od subjektivnog do objektivnog značenja, a korijenska kategorija ima i neovisan ali paralelan kontinuum od jakog do slabog značenja.

Najistaknutiji predstavnik teorije fazi skupova (engl. *fuzzy set theory*) je Zadeh. Teorija skupova je osnova moderne matematike i postoji jasna veza između klasifikacija u svakodnevnom jeziku (*Džon je visok*) i matematičke formulacije skupa (skupa *visokih* ljudi). Pripadnost skupu je precizan koncept koji podrazumijeva da za svaku osobu možemo reći da jeste visoka (dakle da je član skupa) ili da nije visoka (dakle da nije član skupa). Ovdje se javlja problem graničnih slučajeva, odnosno postavlja se pitanje kada ljudi počinju da budu visoki. Da bi riješio ovaj problem, Zadeh (1965) predlaže skupove sa kontinuirano gradiranim stepenom pripadnosti, koje on naziva fazi skupovi.

Koutsova preuzima opšte karakteristike ovog modela, ali ne pokušava da kvantifikativno odredi stepen pripadnosti skupu bilo kog primjera, nego se oslanja na opšte pojmove, centralno značenje (*core*), sredina (*skirt*) i periferno značenje (*periphery*). Termin fazi skupovi koristi da označi klasu u kojoj je

prelaz od pripadnosti do nepripadnosti postepen, a ne nagao (prema ZADEH 1972:4). Odnos „centar / periferija“, kao jezička univerzalija, sa tipološkog aspekta gledano, može se posmatrati na raznim jezičkim nivoima (RADOVA-NOVIĆ 2008:18).

I korijenska i epistemička značenja su neodređena, ali je neodređenost uglavnom tipična za korijensku modalnost. Što se tiče modalnih glagola, primjeri koje označavamo kao subjektivne (kod korijenske i epistemičke modalnosti) ili kao jake (kod korijenske modalnosti) nalaze se u centru (*core*) skupa i imaju visoku vrijednost pripadnosti skupu 1 ili blizu 1. Primjeri koje označavamo kao objektivne ili slabe nalaze se na periferiji i imaju malu vrijednost (0.1, 0.2). Između ovih centralnih i perifernih primjera nalaze se primjeri koji pripadaju sredini (*skirt*) (KOUTS 1983:13).

2.1. Gradijencija

Gradijenciju možemo ilustrovati na primjeru modalnog glagola *can*, gdje se kontinuum značenja proteže od centralnog značenja ‘sposobnosti’ do perifernog značenja ‘mogućnosti’. Centralni primjeri koji označavaju ‘sposobnost’ tipično imaju sljedeće karakteristike: (i) subjekat je živo biće i ima agentivnu funkciju; (ii) glagol punog značenja označava fizičku radnju / aktivnost; i (iii) mogućnost izvršenja radnje je određena inherentnim osobinama subjekta (uključujući i ono što je subjekat naučio). Kao rezultat toga, ako subjekat nije živo biće, ako glagol ne označava radnju, ili ako je inherentnost određene osobine upitna, onda nije tako lako uvrstiti *can* među centralne primjere (*core*). Slično tome, ako govorimo o periferiji, gdje *can* ima značenje ‘moguće je za...’ ili ‘ništa ne sprečava...’, najjasniji primjeri su oni gdje su okolnosti koje omogućavaju ili onemogućavaju radnju navedene.

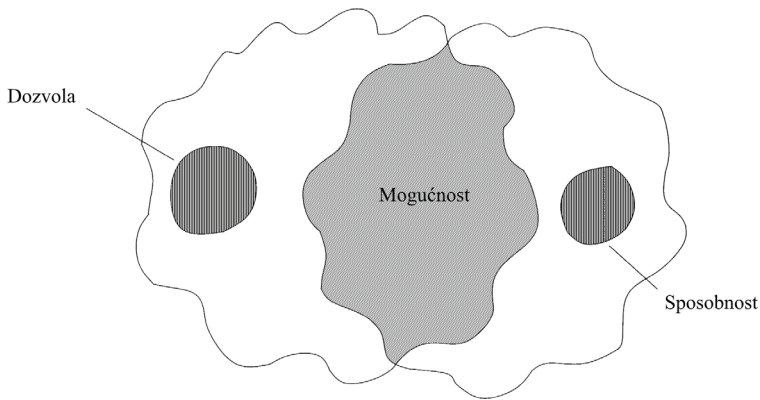
Ovaj gradijent Koutsova (1983:14-15) naziva gradijent inherentnosti, jer je inherentnost ili neinherentnost osobine karakteristika pomoću koje najjasnije određujemo da li primjer pripada kategoriji ‘sposobnosti’ ili ne. Međutim, neodređeni slučajevi su česti, odnosno teško je odlučiti da li je određena osobina inherentna ili ne, kao i da li je mogućnost izvršenja radnje određena kombinacijom inherentnih osobina subjekta i vanjskih faktora.

3. Modalni glagol *can* u engleskom jeziku

Modalni glagol *can* u potvrdnom obliku ima prvenstveno korijensku upotrebu. Koutsova (1983:85) navodi da je to jedini modalni glagol kod kojeg ne nailazimo na razliku između korijenske i epistemičke modalnosti. *Can* se u epistemičkoj upotrebi javlja samo u nepotvrdnim kontekstima gdje se koristi za negaciju epistemičke nužnosti iskazane modalnim glagolom *must* (HOJ

1997:92). U potvrdnom obliku modal *can* je gotovo neupotrebljiv u epistemičkom smislu, dok su njegovi odrični i upitni oblici sasvim prihvatljivi (SVITSER 1984:77).

Hoj (1997:89) ističe da ne postoji uvijek jasna distinkcija između tri osnovna neepistemička značenja koja se mogu pripisati modalnom glagolu *can*, a to su mogućnost, sposobnost i dozvola. Koutsova (1983:86) ova značenja grafički predstavlja pomoću fazi skupova. Na dijagramu 1 vidimo da se 'dozvola' i 'sposobnost' nalaze u centru dva fazi skupa, koja se velikim dijelom presijecaju, dok se značenje 'mogućnosti' nalazi u perifernom području skupova na mjestu njihovog preklapanja.

Dijagram 1: Dijagram fazi skupova za modalni glagol *can*

Primjeri na prelazu između 'dozvole' i 'mogućnosti' povezani su gradijentom ograničenja, a primjeri između 'sposobnosti' i 'mogućnosti' gradijentom inherentnosti.

3.1. Dozvola

Značenje dozvole izraženo pomoću *can* možemo ilustrovati sljedećim primjerima:

- (1) - *Can I go sir?*
- *Yes, you can leave the court room.* (F7W S)
- *Mogu li ići, gospodine?*
- *Da, možete napustiti sudnicu.*
- (2) *You cannot proceed in business without a licence.* (CDP W)
Ne možete poslovati bez licence.

Can se u ovim primjerima može parafrazirati pomoću 'permitted' ili 'allowed' (s. 'dopušteno' ili 'dozvoljeno'). Bitne karakteristike primjera u kojima

can ima značenje dozvole su da je subjekat animatan, a glagol agentivan. Izvor autoriteta koji daje ili uskraćuje dozvolu može biti sam govornik, društvo, zakon, itd.

Can se takođe koristi kao oblik kojim iskazujemo učtivost kada nekome nudimo hranu, piće, ili bilo kakvu pomoć:

- (3) *Can I pour you another cup of tea Ian?* (KC0 S)
Mogu li ti nasuti još jednu šolju čaja, Ian?

Mada ovo bukvalno znači 'Da li mi daješ dozvolu da ti naspem još jednu šolju čaja?', uobičajena interpretacija je 'Želiš li da ti naspem još jednu šolju čaja?'

3.1.1 Gradijent ograničenja

Can kojim se iskazuje dozvola povezano je sa *can* kojim se iskazuje mogućnost preko gradijenta ograničenja. Koutsova (1983:88) navodi da *can* možemo posmatrati kao modalni glagol koji se odnosi na univerzum mogućih svjetova, od najograničenijih (gdje su na snazi ljudski zakoni i pravila) do najmanje ograničenih (gdje je sve dozvoljeno osim onoga što je suprotno takozvanim prirodnim zakonima). Na jednom kraju gradijenta, tj. u centru, prihvatljivija je parafraza sa *allow* ili *permit* (s. *dopustiti* ili *dozvoliti*), dok je na drugom kraju, na periferiji, prihvatljivija parafraza sa *possible* (s. *moгуće*). Ali bilo koji način da se povuče linija između značenja dozvole i mogućnosti bio bi proizvoljan.

3.2. Sposobnost

Tipični primjeri upotrebe *can* za iskazivanje sposobnosti imaju sljedeće karakteristike: (i) subjekat je animatan i ima agentivnu funkciju; (ii) glagol označava radnju; i (iii) mogućnost izvršenja radnje je određena inherentnim osobinama subjekta (uključujući i ono što je subjekat naučio) (KOUTS 1983:89).

- (4) *I can run fast.* (BMS W)
Ja mogu trčati brzo.

- (5) *Trained keyboard users can type much faster than humans write by hand [...].* (CHF W)
Obučeni korisnici tastature mogu tipkati mnogo brže nego što ljudi pišu rukom [...].

Can kojim se iskazuje sposobnost javlja se u određenim neformalnim odričnim glagolskim frazama, poput *cannot/can't help*, *cannot/can't stand*, *cannot/can't bear*, *cannot/can't face* (KVERK, GRINBAUM i dr. 1985:222; KOUTS 1983:90):

- (6) *I really cannot stand this.* (G13 W)
Ja zaista ovo ne mogu podnijeti.

Odrična orijentacija ovih fraza znači da se njihovi potvrdni oblici ne mogu koristiti samostalno, nego samo u semantički odričnim kontekstima, npr. u pitanjima sa negativnim prizvukom ili u kontekstima gdje je kontrast sa odričnim oblikom impliciran:

(7) *How can you bear that noise?* (KVERK, GRINBAUM i dr. 1985:222)
Kako možeš podnijeti tu buku? (implicira 'nepodnošljiva je')

Palmer (1990:85) navodi da se *can* u značenju sposobnosti javlja i sa neanimatnim subjektima, gdje ukazuje na to da subjekat ima neophodne kvalitete ili 'moć' da dovede do toga da se događaj desi.

(8) *Stories currently in circulation talk of the search for a printer mechanism that can run at 90 pages per minute!* (G00 W)
Priče koje sada kruže govore o nastojanjima da se pronađe štamparski mehanizam koji može štampati 90 stranica u minuti!

3.2.1 Gradijent inherentnosti

Ovaj gradijent se zove gradijent inherentnosti (KOUTS 1983:92) jer su inherentne osobine subjekta te koje ih najjasnije svrstavaju među primjere upotrebe *can* za iskazivanje sposobnosti. Međutim, neodređeni primjeri, poput (9), često se javljaju. Kod ovakvih primjera teško je odrediti da li mogućnost izvršenja radnje zavisi od inherentnih osobina ili ne. Često izgleda da je mogućnost izvršenja radnje određena kombinacijom inherentnih osobina subjekta i eksternih faktora. Ovakve kombinacije variraju i nije uvijek moguće odrediti da li je govornik namjeravao dati manju ili veću važnost inherentnim faktorima u odnosu na ostale.

(9) *She'll be back just as soon as she can.* (HD7 W)
Vratiće se što prije može.

3.3. Mogućnost

Dok se 'dozvola' i 'sposobnost' povezuju sa agentivnošću, ne postoji nužna veza 'mogućnosti' sa agentivnom funkcijom subjekta. 'Mogućnost' se najjednostavnije opisuje kao neutralno značenje u pogledu dva gradijenta ograničenja i inherentnosti. Ako nema jasnih naznaka ograničenja ili inherentnih osobina subjekta, onda *can* ima značenje 'mogućnosti' (KOUTS 1983:93).

Upitnim rečenicama koje sadrže *can* za izražavanje mogućnosti postavljamo pitanje u vezi okolnosti koje omogućavaju ili onemogućavaju izvršenje radnje.

(10) *Whatever you do can you pick my coat up for me please?* (KP6 S)
Šta god da budeš radio, možeš li pokupiti moj kaput, molim te?

U većini slučajeva okolnosti koje omogućavaju ili onemogućavaju radnju nisu date i samo na osnovu činjenice da ni neki eksterni autoritet ni unutrašnja

spособnost nisu odgovorni za mogućnost izvršenja radnje, ovakve iskaze tumačimo u smislu 'mogućnosti'.

Veza između okolnosti koje omogućavaju izvršenje radnje i namjere da se radnja izvrši je često jasna:

- (11) *'I can help you there,' he said.* (H9C W)
„Mogu ti pomoći oko toga“, rekao je.

Ovdje se očigledno radi o ponudi, a ne samo o iskazu mogućnosti.

Ako *can* koje označava korijensku mogućnost znači 'ništa ne sprečava', onda odrični oblik *cannot* ima značenje 'nije slučaj da ništa ne sprečava', tj. 'nešto sprečava' (KOUTS 1983:96). Okolnosti koje onemogućavaju izvršenje radnje ponekad su navedene, kao što je slučaj u sljedećem primjeru:

- (12) *She acknowledges that such a claim cannot be substantiated because she also received orthodox medical treatment.* (A1X W)
Ona priznaje da ovakva tvrdnja ne može biti potkrijepljena dokazima jer je ona također liječena tradicionalnim medicinskim metodama.

Can sa značenjem mogućnosti ima i značajnu pragmatičku ulogu. Često se koristi kao kvazi-imperativ da predloži sagovorniku kako da postupi. Instrukcija će zvučati učtivije ako koristimo *could*, ili ako dodamo kondicionalnu klauzu poput *if you like*:

- (13) *You can sit here until I get back (if you like).* (KVERK, GRINBAUM i dr. 1985:222)
Možete sjesti ovdje dok se ja ne vratim (ako želite).

U upitnom obliku, govornik pomoću ovog modalnog glagola iznosi učtiv zahtjev:

- (14) *Can you please go through it again for me?* (JK8 S)
Možete li, molim Vas, još jednom proći kroz to za mene?

4. Modalni glagol *moći* u srpskom jeziku

Modalnim glagolom *moći* bavili su se mnogi autori u našoj lingvistici. Budući da je modalnost kompleksan pojam koji je izučavan sa različitim stano-
višta i u različitim teorijskim okvirima, autori su imali različite pristupe izučavanju modalnog glagola *moći*.

Analizirajući deontičku upotrebu modalnog glagola *can*, Prtljaga (2011:224) konstatuje da je srpski modalni glagol *moći* dominantan prevodni ekvivalent engleskog modalnog glagola *can*, te konstatuje da on može da izrazi sva značenja identifikovana za engleski modalni glagol *can*. Ona navodi da bi se modalni glagol *moći*, kao i glagol *morati*, mogli okarakterisati kao centralni deontički modali u

srpskom jeziku jer u semantičkom domenu sadrže logičke pojmove mogućnosti, odnosno dozvole i nužnosti, odnosno obaveze (PRTLJAGA 2011:190).

Trbojević-Milošević (2004:159) ovaj glagol naziva centralnim epistemičkim modalnim glagolom u srpskom jeziku, te navodi da on u velikom broju slučajeva izražava modalnost za koju se ne može na prvi pogled odrediti da li je epistemička ili korijenska. Batistić (1983) razmatra neke vidove upotrebe modalnih glagola *moći* i *morati* koji se odnose na mogućnosti epistemičke i deontičke interpretacije rečenica koje sadrže ove glagole. Piper i Klajn (2015:290) svrstavaju glagol *moći* u modalne glagole u užem smislu (pored *trebati*, *morati*, *smjeti*, *htjeti* i dr.), te navode da su ovi glagoli izrazitije desemantizovani, odnosno da su više gramatikalizovani u odnosu na modalne glagole u širem smislu (*željeti*, *naložiti*, *dopustiti* i dr.).

Proučavajući modalne glagole u naučnom diskursu kao specifične markere kojima se naznačava stav autora prema propozicionom sadržaju, Novakov (2015:444) konstatuje da je ubjedljivo najzastupljeniji modal *moći*, koji izražava i epistemička i deontička i dinamička značenja. On navodi da modal *moći* ima slabiju snagu, pa podrazumijeva odmjerjenost, a ponekad je dodatno ublažen potencijalom, a pojačan negacijom i po snazi blizu modalu *morati*. Na veliku frekventnost modalnog glagola *moći* ukazuje i Čikara (2017:183-186). Izučavajući epistemičke modalne operatore kao nosioce evidencijalnih značenja, a na osnovu analize korpusa, ovaj autor zaključuje da je modalni glagol *moći* najfrekventniji modalni operator sa epistemičkim značenjem u srpskom jeziku.

Značenje modalnosti je prilično disperzivno, pa nije uvijek lako razgraničiti tipove modalnosti. Modalnost kao semantička kategorija nerijetko je uslovljena aktualizovanjem značenja u kontekstu (BABIĆ 2012:116-117). Na višeznačnost modalnih glagola i uslovljenost interpretacije kontekstom ukazuje i Zvekić-Dušanović (2016:99), navodeći da ovo svojstvo dolazi do izražaja i u rečeničnim strukturama sa adverzativnim odnosima, a najčešće pri upotrebi modalnih glagola *morati* i *moći* jer se njima označava i unutrašnji i spoljašnji tip motivacije. Prtljaga (2006:80) takođe navodi da tipovi modalnosti nisu jasno razgraničeni, tako da su česti granični slučajevi koji prosto balansiraju između dva tipa modalnosti. U ovakvim slučajevima nezamjenjljiva je uloga šireg komunikativnog konteksta. Dvoznačnost može da postoji u rečenicama u izolaciji, a „kontekst je taj koji omogućava da se čitalac prikloni konkretnom značenju, odnosno jednom od mogućih čitanja“ (JANIĆ i STAMENKOVIĆ 2016:138).

Modalnim glagolom *moći* u srpskom jeziku iskazuju se i epistemička i korijenska značenja. Epistemičku upotrebu nalazimo u sljedećim primjerima:

- (1) *Ali može biti da sada razumem stvari malo bolje.* (Tolkin, Dž. R. R. Gospodar prstenova)
- (2) *Može se desiti štogod rđavo.* (Šolohov, M. Tihi don I)

U ovim primjerima modalni glagol *moći* je u potvrdnom obliku i iskazuje epistemičku mogućnost. Njime govornik iskazuje nedostatak uvjerenosti u istinitost propozicije. U ovom slučaju, njegova parafraza bi bila „moguće je da“ ili „možda“. Kada se glagol *moći* nalazi u bezličnom obliku, jedina moguća interpretacija je epistemička, bez obzira na šturost konteksta (TRBOJEVIĆ-MILOŠEVIĆ 2004:160).

U sljedećim primjerima modalni glagol *moći* je u odričnom obliku:

(3) *Ne može biti da to ozbiljno mislite!* (Dostojevski, F. M. Braća Karamazovi)

(4) - *Ih, kako vi to glupo pričate - odazva se Darja Aleksejevna - i kakve besmislice - ne može biti da su svi na svetu kadtađ bilo šta ukrali; ja, eto, nikad ništa nisam ukrala.* (Dostojevski, F. M. Idiot)

Ovdje vidimo da govornik odričnim oblikom modalnog glagola *moći* iskazuje svoju uvjerenost da nešto nije slučaj, odnosno da nije moguće da je nešto slučaj. Ta uvjerenost se zasniva na logičkom zaključku izvedenom iz činjenica poznatih govorniku, koje mogu, a i ne moraju, biti iskazane. U primjeru (4) govornik iskazuje svoju uvjerenost da ne može biti slučaj da su svi na svijetu kadtađ nešto ukrali, a svoj zaključak potkrepljuje činjenicom da ona sama nikad ništa nije ukrala.

Što se tiče korijenskih modalnih značenja, glagol *moći* se koristi za iskazivanje dozvole, mogućnosti i sposobnosti. U skladu sa teorijom fazi skupova, ‘dozvola’ i ‘sposobnost’ se posmatraju kao centri dva fazi skupa koji se velikim dijelom presijecaju. Primjeri koji se nalaze u presjeku periferija ova dva skupa imaju značenje ‘mogućnosti’.

U sljedećem primjeru nalazimo sva tri ova značenja. Naravno, kontekst je taj na osnovu kojeg mi znamo kako da tumačimo ovaj iskaz.

(5) *Aleksa to može napraviti.*

Ukoliko se radi o nečijem autoritetu ili pravilima i propisima koji subjektu dozvoljavaju da nešto napravi, imamo značenje dozvole. Ako su vanjske okolnosti te koje subjektu dozvoljavaju da nešto napravi, tada imamo značenje mogućnosti. Međutim, ako su inherentne osobine te koje subjektu dozvoljavaju da nešto napravi, onda imamo značenje sposobnosti.

4.1. Dozvola

U poređenju sa zapovijesti, koja se odlikuje izraženim intenzitetom direktivnosti, dozvola se odlikuje nižim stepenom direktivnosti. Dozvola se obično javlja u sklopu dijaloga, gdje davanju dozvole najčešće prethodi traženje dozvole u formi zahtjeva ili molbe (PIPER, ANTONIĆ i dr. 2005:666).

Bitna obilježja primjera u kojima se modalni glagol *moći* koristi za iskazivanje dozvole jesu da je (i) subjekat animatan, (ii) glagol agentivan, te (iii) da se mogu parafrazirati pomoću ‘dozvoljeno je’ ili ‘dopušteno je’.

(6) *Mogu li ustati i otići?* (Kipling, R. Knjiga o džungli)

(7) *O ne, gospođo, - nasmeja se stari gospodin, - možete slobodno ta pisma zadržati, meni ona savršeno nisu potrebna [...].* (Petrović, R. Sa silama nemerljivim)

Nametanje obaveze i davanje dozvole imaju nekoliko zajedničkih karakteristika. I kod jednog i kod drugog, subjekat je animatan, glagol je agentivan, a govornik vjeruje da je onaj kome je direktiv upućen sposoban da ga izvrši. Za razliku od nametanja obaveze, kod davanja dozvole se uglavnom podrazumijeva da lice kojem se dozvola daje želi da izvrši datu radnju.

Modalni glagol *moći* koristi se i kao oblik kojim iskazujemo učtivost kada nekome nudimo hranu, piće, ili bilo kakvu pomoć:

(8) *Možemo li vam ponuditi kafu ili neko osveženje?* (Braun, D. Da Vinčijev kod)

(9) *Mogu li vam pokazati nekoliko statua od Torvaldsena, Bartolonija, Kanove, sve stranih umetnika?* (Dima, A. Grof Monte Kristo)

Iako modal *moći* u ovom slučaju ima značenje dozvole, uobičajena interpretacija je 'Želite li kafu ili neko osveženje?', odnosno 'Želite li da vam pokažem nekoliko statua?'

4.2 Sposobnost

Primjeri u kojima glagol *moći* iskazuje sposobnost tipično imaju sljedeća obilježja: (i) subjekat je animatan i ima agentivnu funkciju, (ii) glagol označava radnju, i (iii) mogućnost izvršenja radnje je određena inherentnim osobinama subjekta, uključujući i ono što je subjekat naučio.

(10) *On može takve stvari da izvede, samo se pazi!* (Bulgakov, M. A. Majstor i Margarita)

(11) *Dovikivao je Isakoviču: „Kapetane, sunce vam jarko, još ja mogu da vežem učkur čvrsto!“* (Crnjanski, M. Seobe)

Glagol *moći* koji se odnosi na inherentne osobine subjekta takođe se javlja i sa neanimatnim subjektom:

(12) *„Ovaj motor može da radi u oto i dizel procesu i vrlo ga je lako prebaciti na jedno ili drugo gorivo“, priča Marović.* (Politika, 16.01.2009.)

Odrični oblik ovog glagola znači nesposobnost:

(13) *Ja ne mogu, kao moj Lazar, da ne tražim smisao tvoje presude ... nije da neću, ne mogu, ja to ne umijem.* (Drašković, V. Molitva druga)

4.3 Mogućnost

Ukoliko nema jasne naznake da se govori o ograničenju ili inherentnim osobinama subjekta, glagol *moći* ima značenje mogućnosti. U takvim slučajevima značenje glagola *moći* se parafrazira kao 'moguće je za...' ili kao 'ništa ne sprečava'.

(14) - *Dobro veče. Mogu li ovuda izići na vrh sela?* (Petrović, R. Ljudi govore)

U ovom primjeru govornik zapravo pita da li je moguće za njega da tim putem izađe na vrh sela, da li okolnosti to dozvoljavaju, odnosno da li išta sprečava njegov izlazak na vrh sela tim putem.

I u sljedećim primjeru modalni glagol *moći* ima značenje mogućnosti:

(15) *Možda si primetio da ponekad na Stradunu možeš zapaziti dobro poznati ogrtač na sasvim nepoznatoj osobi.* (Pavić, M. Hazarski rečnik)

Primjeri u kojima su okolnosti koje omogućavaju ili onemogućavaju radnju iskazane najjasnije ukazuju da se radi o značenju mogućnosti.

(16) „*Ne možemo vam dati više*“, kaže, dok odlaže svesku, „*imamo mnogo starih i bolesnih*“. (Tišma, A. Upotreba čoveka)

(tj. 'činjenica da imamo mnogo starih i bolesnih nas sprečava da vam damo više')

Ovaj modalni glagol ima i značajne pragmatičke uloge. U sljedećem primjeru modalni glagol *moći* ima značenje mogućnosti, ali je jasno da se ovdje ne radi samo o tvrdnji da okolnosti subjektu dozvoljavaju da nešto napravi, nego govornik iskazuje svoju spremnost i volju da nešto uradi, odnosno sagovorniku nudi svoju pomoć:

(17) „*Mogu vam nabaviti kamionet*“, potvrdi Luis. „*Pobrinuću se da vas čeka. Mogu vam obezbediti i ljude za utovar.*“ (Adams, D. Autostoperski vodič kroz galaksiju)

Modalni glagol *moći* sa značenjem mogućnosti koristi se i u imperativnom značenju. U sljedećem primjeru govornik podstiče sagovornika da nešto učini:

(18) *Gasovi u krvi su normalni, možete da krenete.* (Levi, M. A ako je to ipak bilo istina)

U upitnom obliku, modal *moći* koristi se za upućivanje učtivih zahtjeva:

(19) *Možete li nam opisati vaš današnji susret?* (Politika, 13.06.2008.)

Zahtjev će zvučati još učtivije ako je modalni glagol u obliku potencijala:

(20) *Da li bi mogao da ponoviš, Zekhope, molim te?* (Miln, A. A. Kuća na Puovom uglu)

4.4. Neodređenost

Neodređenost je tipična za korijensku modalnost. Budući da korijenski modalni pokrivaju širok opseg značenja, često nam je neophodan kontekst da bismo znali koje tačno značenje određeni modalni ima u konkretnom slučaju.

Na primjer, u sljedećem primjeru, modalni glagol *moći* može imati i značenje mogućnosti i dozvole:

- (21) - *Mogu li večeras preći tamo?*
- *Svakako.* (Petrović, R. Ljudi govore)

U ovom konkretnom primjeru samo na osnovu konteksta možemo znati da li govornik sagovornika pita da li postoji mogućnost da se tu veče pređe tamo, ili traži od sagovornika dozvolu za prelazak.

Slično je i u sljedećem primjeru, samo što sada imamo neodređenost između značenja sposobnosti i mogućnosti:

- (22) *Samo mi ne traži kantara, jer ti ja merit više ne mogu.* (Pavić, M. Hazarski rečnik)

Bez konteksta ne znamo da li govornik više nije sposoban ili nema mogućnost da mjeri.

Preplitanje značenja sposobnosti i mogućnosti prisutno je i u primjeru:

- (23) *Mrzak sam joj, da može udavila bi me.* (Nastasijević, M. Zapis o darovima moje rođake Marije)

Ponekad se glagol *moći* može tumačiti na tri različita načina, odnosno može iskazivati (i) dozvolu, (ii) mogućnost ili (iii) sposobnost:

- (24) *Hm, dođe vreme kad sve možeš reći.* (Nikolić, D. Ciganski nož)

Ovisno o kontekstu, značenje glagola *moći* može se tumačiti kao:

- (i) dođe vrijeme kada ti je dozvoljeno sve da kažeš
- (ii) dođe vrijeme kada imaš mogućnost sve da kažeš
- (iii) dođe vrijeme kada si sposoban (u stanju) sve da kažeš

5. Zaključak

Sličnost u upotrebi i spektru značenja koja pokrivaju modalni glagol *can* u engleskom jeziku i modalni glagol *moći* u srpskom jeziku je evidentna. Oba glagola se koriste za iskazivanje korijenskih modalnih značenja dozvole, sposobnosti i mogućnosti. Značenje dozvole imamo u slučaju kada izvršenje radnje zavisi od nečijeg autoriteta ili kada pravila i propisi dozvoljavaju subjektu da izvrši datu radnju. Značenje mogućnosti imamo u slučaju kada eksterne okolnosti

dozvoljavaju subjektu da nešto napravi. Značenje sposobnosti je povezano sa inherentnim osobinama subjekta, koje omogućavaju ili onemogućavaju izvršenje neke radnje. Međutim, kao što je u prethodnom izlaganju ilustrovano brojnim primjerima, i u jednom i u drugom jeziku često je teško povući granicu između ovih značenja. U velikom broju slučajeva ova značenja se prepliću i nije moguće odrediti kojim faktorima je govornik namjeravao dati veću važnost u odnosu na ostale: inherentnim sposobnostima, eksternim okolnostima, ili se pak radi o nečijem autoritetu. Često je teško odrediti da li mogućnost izvršenja radnje zavisi od inherentnih osobina ili ne. U mnogim slučajevima mogućnost izvršenja radnje je određena kombinacijom inherentnih osobina subjekta i eksternih faktora.

Jedina razlika u upotrebi na koju možemo ukazati jeste u domenu epistemičke modalnosti, gdje modalni glagol *moći* u srpskom jeziku može iskazivati epistemičko značenje i u potvrdnom obliku, što nije uobičajeno za modalni glagol *can*, koji epistemičko značenje iskazuje uglavnom u nepotvrdnim kontekstima.

Modalni glagoli *can* i *moći* takođe imaju i identičnu pragmatičku ulogu. U značenju dozvole, ovi modalni glagoli koriste se kao oblici kojima iskazujemo učtivost kada nekome nudimo hranu, piće, ili bilo kakvu drugu pomoć. U svakodnevnom govoru, ako tvrdimo da smo u stanju (značenje sposobnosti) da nešto napravimo za nekoga te da nam okolnosti to omogućavaju (značenje mogućnosti), ova tvrdnja se tumači kao ponuda, voljnost i spremnost da to uradimo. Ovi modalni glagoli koriste se i u imperativnom značenju. Njima se iskazuju i prijedlozi i učtivi zahtjevi. U srpskom jeziku zahtjev će zvučati još učtivije ukoliko je modalni glagol *moći* u obliku potencijala.

Iz prethodno navedenog proizilazi da se engleski i srpski jezik, kada je riječ o korijenskim značenjima modalnih glagola *can* i *moći*, u potpunosti poklapaju na semantičkom i pragmatičkom nivou.

Citirana literatura

- ARTS 1997: Aarts, Bas. *English Syntax and Argumentation*. Macmillan Press Ltd., 1997.
- BABIĆ 2012: Бабић, Миланка. „Епистемичка модалност у дневној штампи Републике Српске”, *Српски језик, књижевности, уметности*: зборник радова са VI међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, књ. 1, *Структурне карактеристике српског језика* (2012):115–127.
- BATISTIĆ 1983: Batistić, Tatjana. „О неким питањима у вези са анализом глагола *morati* и *moći*“. *Južnoslovenski filolog* 39 (1983): 99-111.
- ČIKARA 2017: Čikara, Tatjana. *Evidencijalnost i epistemička modalnost: epistemički modalni operatori kao nosioci evidencijalnih značenja u engleskom i srpskom*

- jeziku, doktorska disertacija, Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 2017.
- ĐORĐEVIĆ 2007: Đorđević, Radmila. *Gramatika engleskog jezika*. Četvrto izdanje. Beograd: R. Đorđević, 2007.
- FRANK 1972: Frank, Marcella. *Modern English: a practical reference guide*. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1972.
- FROLI 1992: Frawley, William. *Linguistic Semantics*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Hillsdale, New Jersey, Hove and London, 1992.
- HOJ 1997: Hoyer, Leo. *Adverbs and Modality in English*. Longman, 1997.
- JANIĆ i STAMENKOVIĆ 2016: Јанић, Александра, Душан Стаменковић. „Модални глаголи *must, should, can* / *морајући, требајући, моћи* у енглеском и српском језику: опште карактеристике и изазови при превођењу“, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, 59/2 (2016):129–149.
- KOUTS 1983: Coates, Jennifer. *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. London and Canberra: Croom Helm, 1985-1983.
- KVERK, GRINBAUM i dr. 1985: Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech i Jan Svartvik. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman, 2003-1985.
- LAJONS 1977: Lyons, John. *Semantics: Volume 2*. Cambridge University Press, 1977.
- NOVAKOV 2007: Novakov, Predrag. „Modalnost i modalni glagoli u pojedinim gramatikama engleskog i srpskog jezika“, *Savremene tendencije u nastavi jezika i književnosti*, zbornik radova (2007): 290–297.
- NOVAKOV 2012: Novakov, Predrag. „Engleski modal can – promene i tendencije“. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* knj. XXXVII (2012): 187-200.
- NOVAKOV 2015: Novakov, Predrag. „Modalni glagoli u engleskom i srpskom naučnom diskursu“. *Jezik, književnost, diskurs: jezička istraživanja: zbornik radova* (2015): 435–448.
- PALMER 1990: Palmer, Frank R. *Modality and the English Modals*. 2nd ed. London: Longman, 1990.
- PALMER 2001: Palmer, Frank R. *Mood and Modality*, 2nd ed. Cambridge University Press, 2001.
- PIPER, ANTONIĆ i dr. 2005: Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременога српског језика: Простја реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2005.
- PIPER i KLAJN 2015: Пипер, Предраг и Иван Клајн. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2015.
- PRTLJAGA 2006: Пртљага, Јелена. „Енглески модални глаголи *can* и *may* са значењем прошле могућности, дозволе и способности и њихови еквиваленти у српском језику“. *Иновације у настави: часопис за савремену наставу* 19/4 (2006): 78–88.

- PRTLJAGA 2011: Prtljaga, Jelena. *Deontička modalnost u engleskom i srpskom jeziku*, doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 2011.
- RADOVANOVIĆ 2008: Радовановић, Милорад. „Фази логика у лингвистици: Темељни појмовник и систематизација“. У: М. Радовановић, П. Пипер (ур.), *Семантичка проучавања српског језика*. Београд: САНУ, 2008: 11-44.
- SVITSER 1984: Sweetser, Eve Eliot. *Semantic Structure and Semantic Change: A cognitive linguistic study of modality, perception, speech acts, and logical relations*, PhD dissertation, Berkeley, 1984.
- TRBOJEVIĆ-MILOŠEVIĆ 2004: Trbojević-Milošević, Ivana. *Modalnost, sud, iskaz: epistemička modalnost u engleskom i srpskom jeziku*. Београд: Филолошки факултет, 2004.
- ZADEH 1965: Zadeh, Lofti A. "Fuzzy Sets". *Information and Control*, 8 (1965): 338-53.
- ZADEH 1972: Zadeh, Lofti A. "A Fuzzy-set-theoretic Interpretation of Linguistic Hedges", *Journal of Cybernetics*, 2 (3) (1972): 4-34.
- ZVEKIĆ-DUŠANOVIĆ 2016: Звекић-Душановић, Душанка. „Модални глаголи и адверзативност“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 59/1(2016): 77–102.

Izvori

- The British National Corpus (Britanski nacionalni korpus). <https://www.english-corpora.org/bnc/>
- Korpus savremenog srpskog jezika (verzija SrpKor2013) Copyright Grupa za jezičke tehnologije Univerziteta u Beogradu, autori Duško Vitas i Miloš Utvić. <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/>

Tijana R. Mihić Pijetlović

ON THE MEANINGS OF THE MODAL VERB CAN IN THE ENGLISH LANGUAGE AND THE MODAL VERB MOĆI IN THE SERBIAN LANGUAGE WITHIN THE FRAMEWORK OF FUZZY SET THEORY

Summary

Both root and epistemic meanings can be fuzzy, although fuzziness is characteristic of root modality. An understanding of indeterminacy is crucial for an understanding of modality. Indeterminacy in this paper will be primarily analysed in terms of gradience. The paper analyses different root meanings that can be attributed to the modal verb *can* in English and the modal verb *moći* in

Serbian, namely permission, ability and possibility. The aim of this paper is to establish to which extent the meanings of these modal verbs correspond in the two languages. It is evident that there is not always a clear distinction between these three meanings. For this reason, the meanings of the modal verb *can* in English and the modal verb *moći* in Serbian are analysed within the framework of fuzzy set theory. Permission and ability are seen as the cores of the two fuzzy sets which intersect to a large degree. In this intersecting peripheral area we find examples with the meaning of possibility. The conclusion is that English and Serbian completely correspond with regard to the root meanings of these verbs.

Key words: modality, root modality, indeterminacy, gradience, fuzzy sets, modal verb can, modal verb moći, permission, ability, possibility